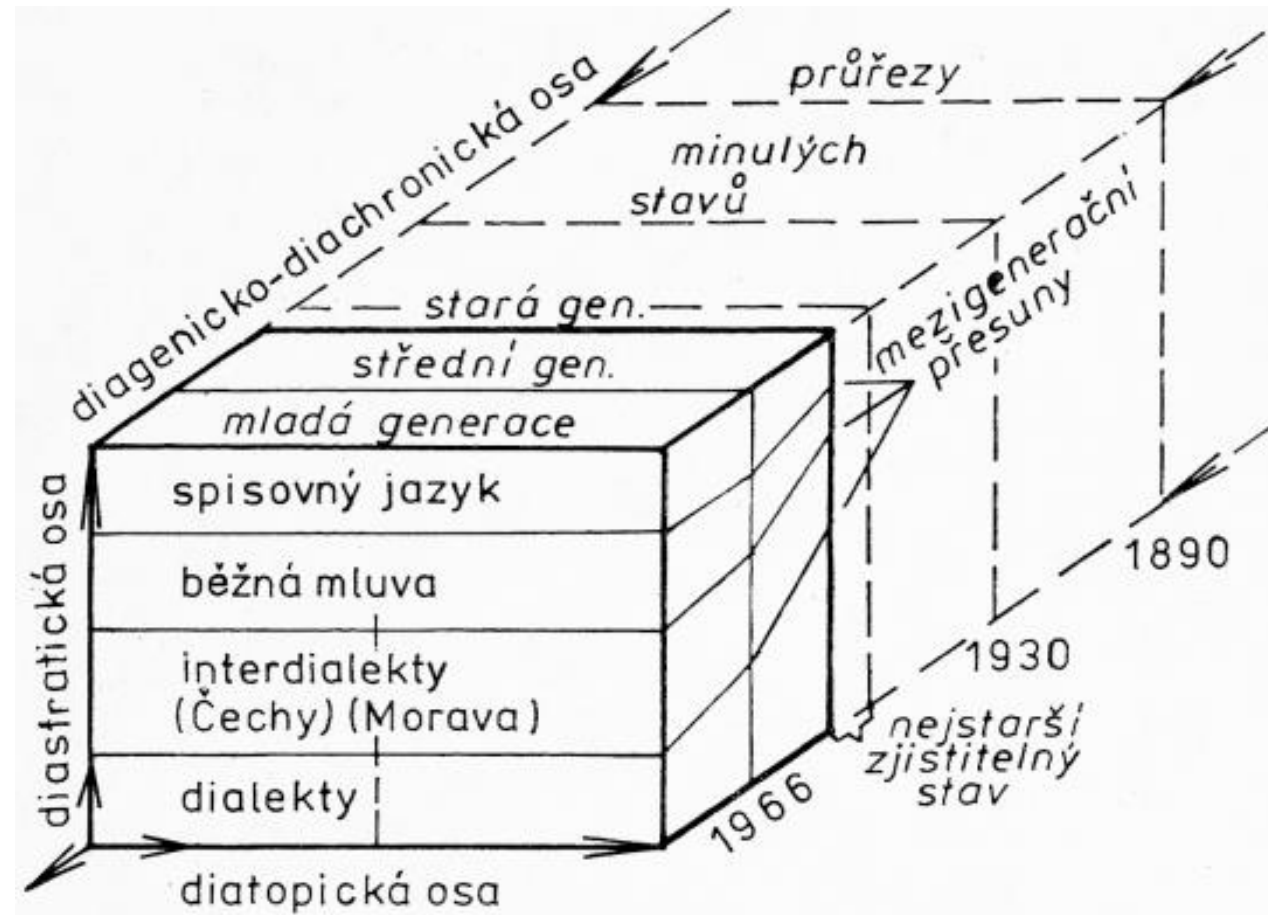

Stratifikace jazyka

= rozdělení jazyka do několika vrstev (variet) podle zvolených kritérií
(stratifikace ← lat. *statum* „vrstva“)

nejčastější kritéria rozdělení:

- regionální („kde se varieta užívá?“)
- sociální („kdo ji užívá“)
- funkční („za jakým účelem ji užívá?“)
- diachronní/historická („kdy se varieta užívala?“)

STRUKTURNÍ ÚTVAR

= ucelený systém prostředků různých jazykových rovin, od hláskoslovné roviny přes morfologickou rovinu až po rovinu slovotvornou

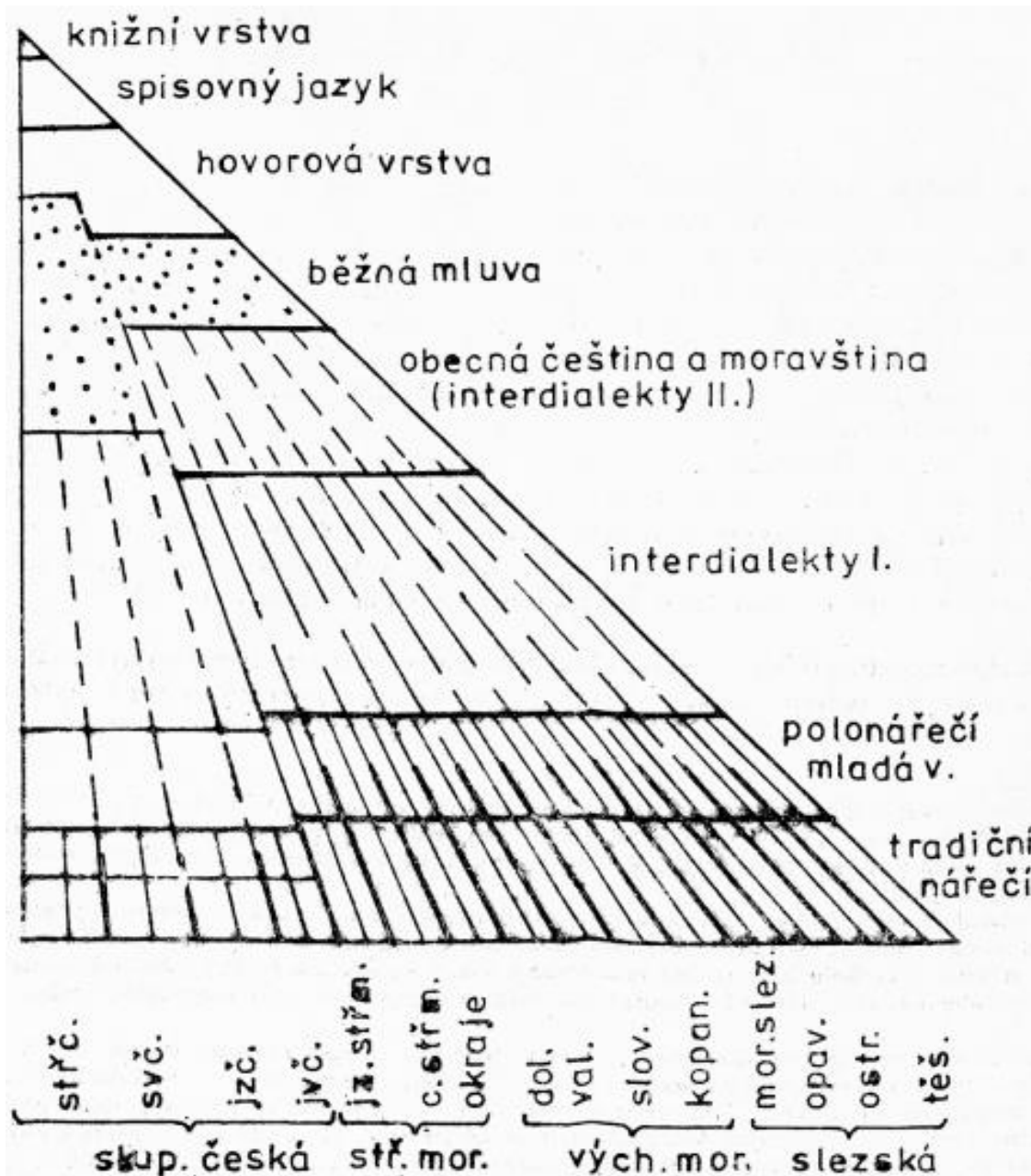
- regulovaná sféra: standardní variety (spisovný/standardní jazyk)
- neregulovaná sféra: dialekty, interdialekty, etnolekty

NESTRUKTURNÍ ÚTVAR / POLOÚTVAR

= varieta, které chybí specifické jazykové prostředky na některých jazykových rovinách (např. vlastní gramatika)

- slangy, argoty nebo profesní mluva (sociolekty)
- obvykle nespisovné

STRATIFIKACE ČEŠTINY

SPISOVNÁ ČEŠTINA

- národně reprezentativní funkce, prestižní útvar
- potenciálně neomezená šíře využití, stylově velmi bohatá
- předmět soustavného lingvistického výzkumu, včetně starších fází
- celonárodně užívaná varieta, ale primárně v psané podobě
- v mluvené podobě užívána profesionálními mluvčími (hlasatelé, přednášející, kazatelé), ale spíše ve čtené podobě
- osvojena (naučena) školní výukou a pasivním kontaktem s psanými texty
- přímé osvojení jako mateřský jazyk málo pravděpodobné

Vrstvy spisovné češtiny	
knižní	<i>Nakupují pouze v českých obchodech.</i>
neutrální	<i>Nakupují jenom v českých obchodech.</i>
hovorová	<i>Nakupujou akorát v českých obchodech.</i>

KNIŽNÍ SPISOVNÁ ČEŠTINA

= podoba, která se užívá především v psané podobě („v knihách“); je do určité míry archaická

nýbrž (místo *ale*)

chorý (místo *nemocný*)

či (místo *nebo*)

infinitivy na *-ti* (*dělati*)

toliko (místo *jenom*)

dnové (místo *dny*)

HOVOROVÁ ČEŠTINA

- vrstva spisovné češtiny; slouží k běžnému dennímu hovoru
- doménou užití jsou texty hovorového funkčního stylu
- běžně, ale neoprávněně vnímána jako nespisovná čeština
- je zbavena knižních výrazů, ale také výrazů nespisovných
- nespisovné výrazy však přechází do hovorové češtiny, především z obecné češtiny
- částečně postižená kodifikací
- celonárodní útvar, ale regionálně proměnlivý
- osvojení přes pasivní kontakt s mluvenými texty; možná i institucionální cesta

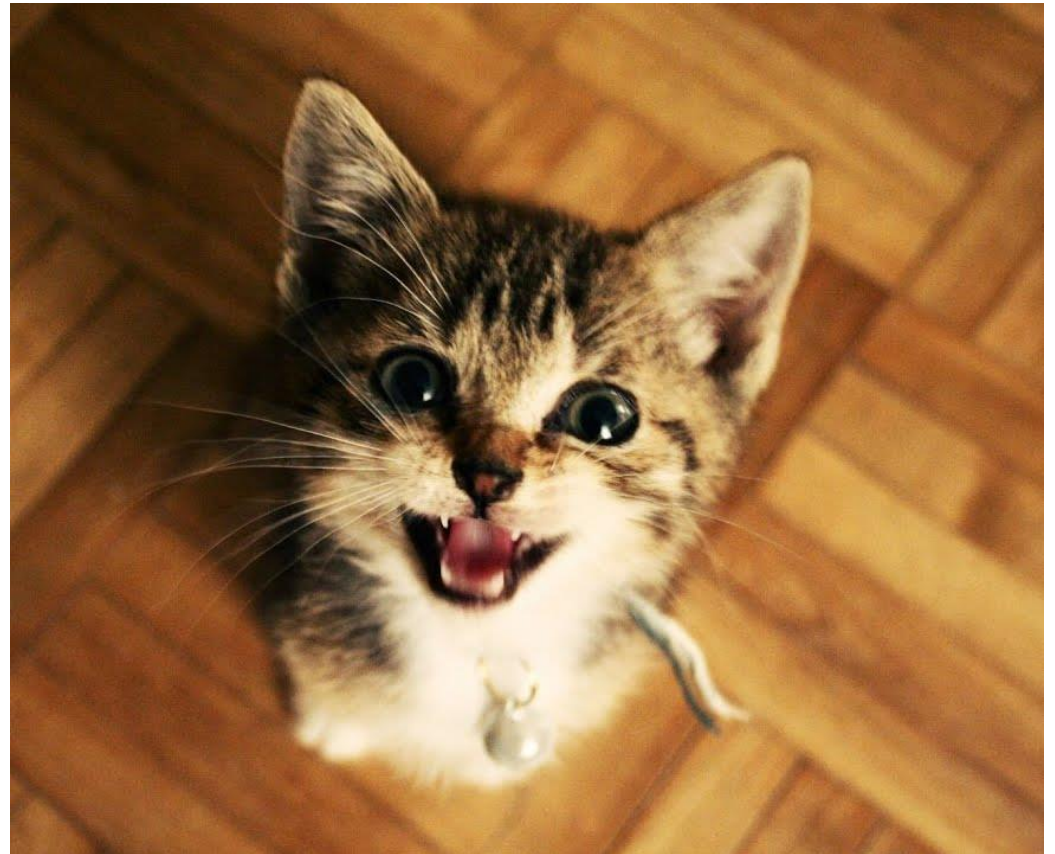
Spisovné hovorové	Spisovné knižní
<i>viděl jsem ho</i>	<i>viděl jsem jej</i>
<i>do třech hodin</i>	<i>do tří hodin</i>
<i>potkal moji manželku</i>	<i>potkal mou manželku</i>
<i>můžu přijít</i>	<i>mohu přijít</i>
<i>nesmím ti to říct</i>	<i>nesmím ti to řici</i>
<i>děkuju</i>	<i>děkuji</i>
<i>klepnul mě přes prsty</i>	<i>klepl mě přes prsty</i>
<i>co nám jiného zbyde?</i>	<i>co nám jiného zbude?</i>
<i>radši víc než míň</i>	<i>raději více než méně</i>
<i>přijeli k nám Angličani</i>	<i>přijeli k nám Angličané</i>

Spisovné/nespisovné? (obecné české / hovorové ??)	Spisovné
<i>horká polívka</i>	<i>horká polévka</i>
<i>to bysme neudělali</i>	<i>to bychom neudělali</i>
<i>nesem vám noviny</i>	<i>neseme vám noviny</i>
<i>s našima dětma</i>	<i>s našimi dětmi</i>
<i>nikomu jsem to neřek'</i>	<i>nikomu jsem to neřekl</i>
<i>mladýho člověka by to nenapadlo</i>	<i>mladého člověka by to nenapadlo</i>
<i>koupil si malý kolo</i>	<i>koupil si malé kolo</i>
<i>líp bych to nedovedl</i>	<i>lépe bych to nedovedl</i>
<i>města byly dobyty</i>	<i>města byla dobyta</i>
<i><i>já si to myslel</i></i>	<i>já jsem si to myslel</i>

DIALEKT (nářečí)

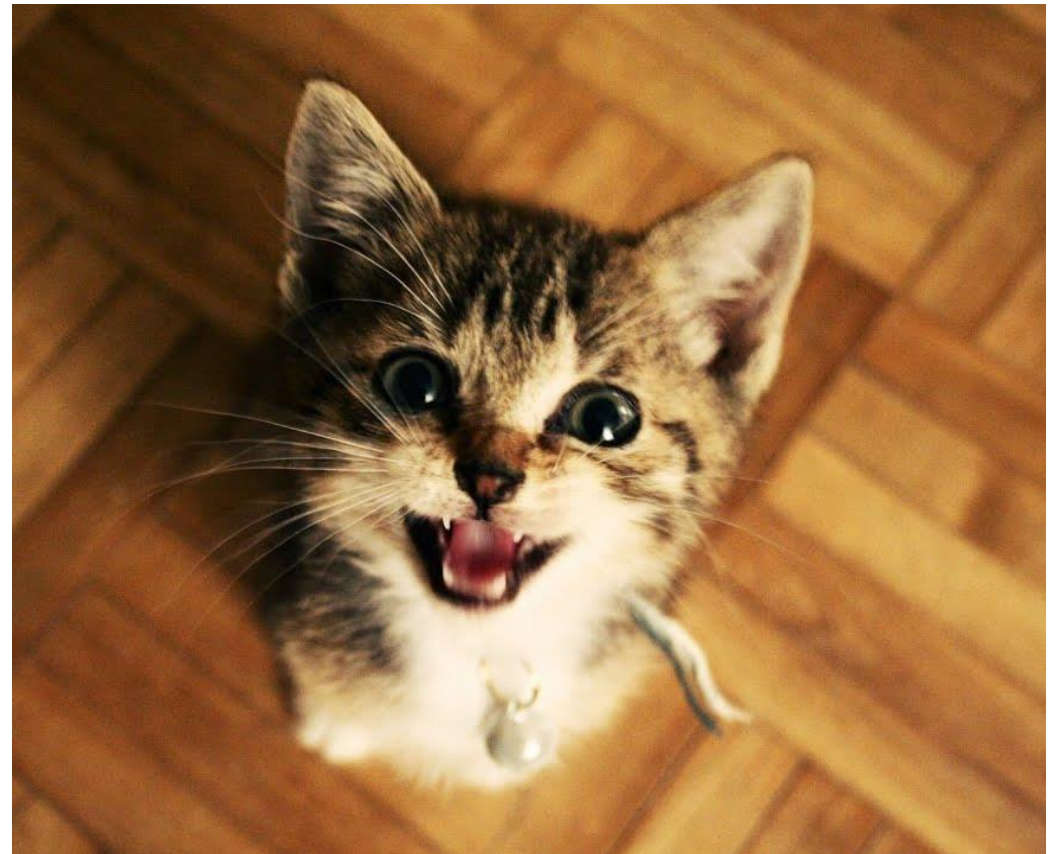
- = regionální varieta jazyka, tj. varieta omezená na určité teritorium
- nemá status samostatného jazyka, je podřízená jiné varietě
- status samostatného jazyka však může získat (např. srbština a chorvatština)

JAK DĚLÁ VAŠE KOČKA? (sloveso pro zvuk, které kočky vydávají)

JAK DĚLÁ VAŠE KOČKA? (sloveso pro zvuk, které kočky vydávají)

- *mňouká, mňučí*
- *mňauká, mňaučí*
- *mňací, mňamčí, mňančí, mňágá, mňarčí*
- *mrančí, mrandží, vrandží*
- *mamčí*
- *namčí*
- *ňáme, ňaňčí, ňarká, ňargá, ňarčí*
- *ňauká*
- *kňauká, kňaučí, kňučí, kňourá*

DIALEKTOLOGIE

- = lingvistická disciplína zabývající se nářeční diferenciací
- společné zájmy se sociolingvistikou, ale také např. s etnografií, folkloristikou
- u nás: dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český Akademie věd

nejdůležitější české dialektologické práce:

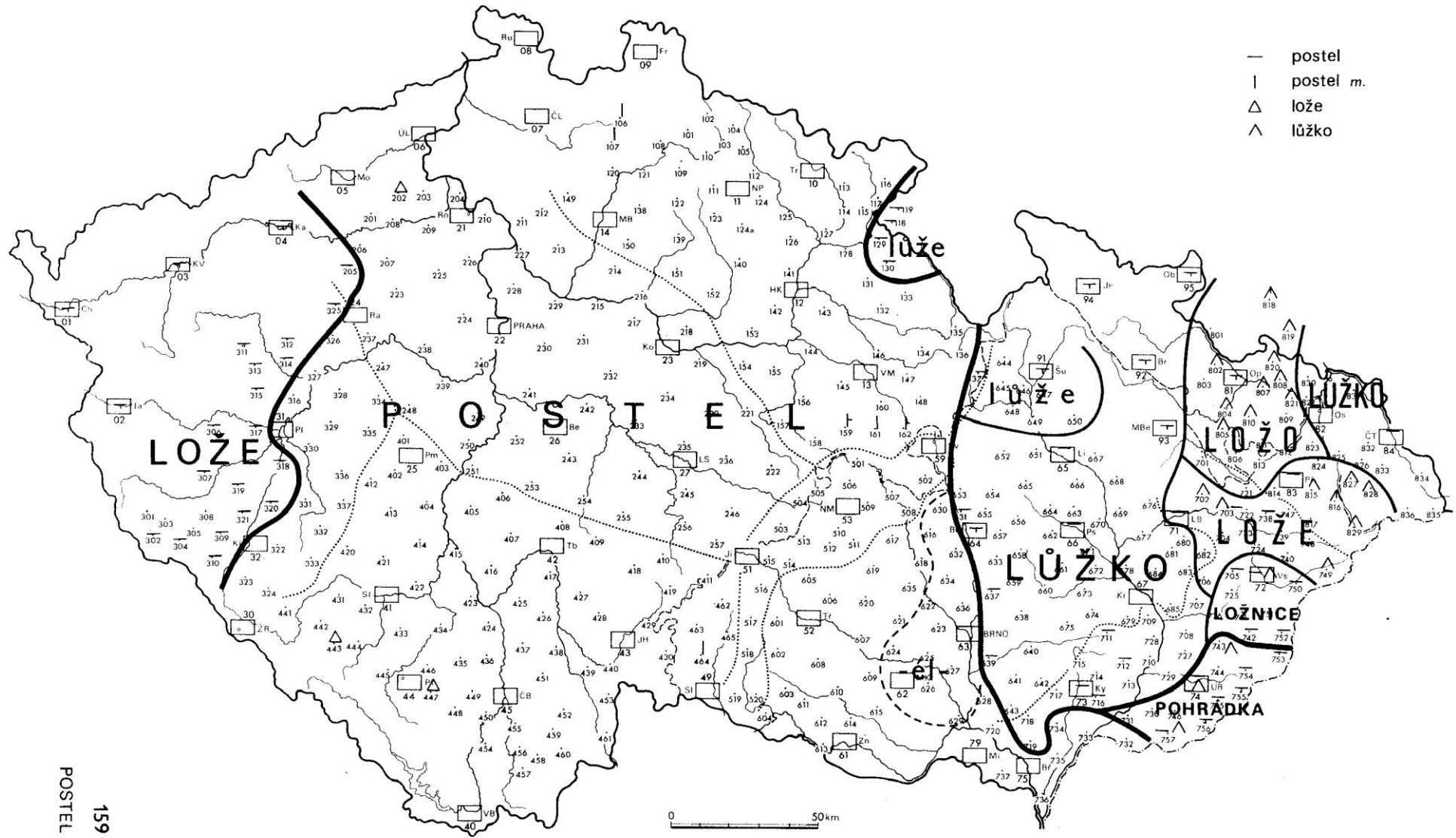
- Bělič, Jaromír – *Nástin české dialektologie*, 1972.
- *Český jazykový atlas 1–5 + Dodatky*. 1992–2011.
(<https://cja.ujc.cas.cz>)
- Slovník nářečí českého jazyka, A–Č
(<https://sncj.ujc.cas.cz>)

IZOGLOSA

= linie, která na mapě ohraničuje území, na němž se vyskytuje určitý jazykový jev, a oddělující toto území od oblasti s odlišným jazykovým jevem

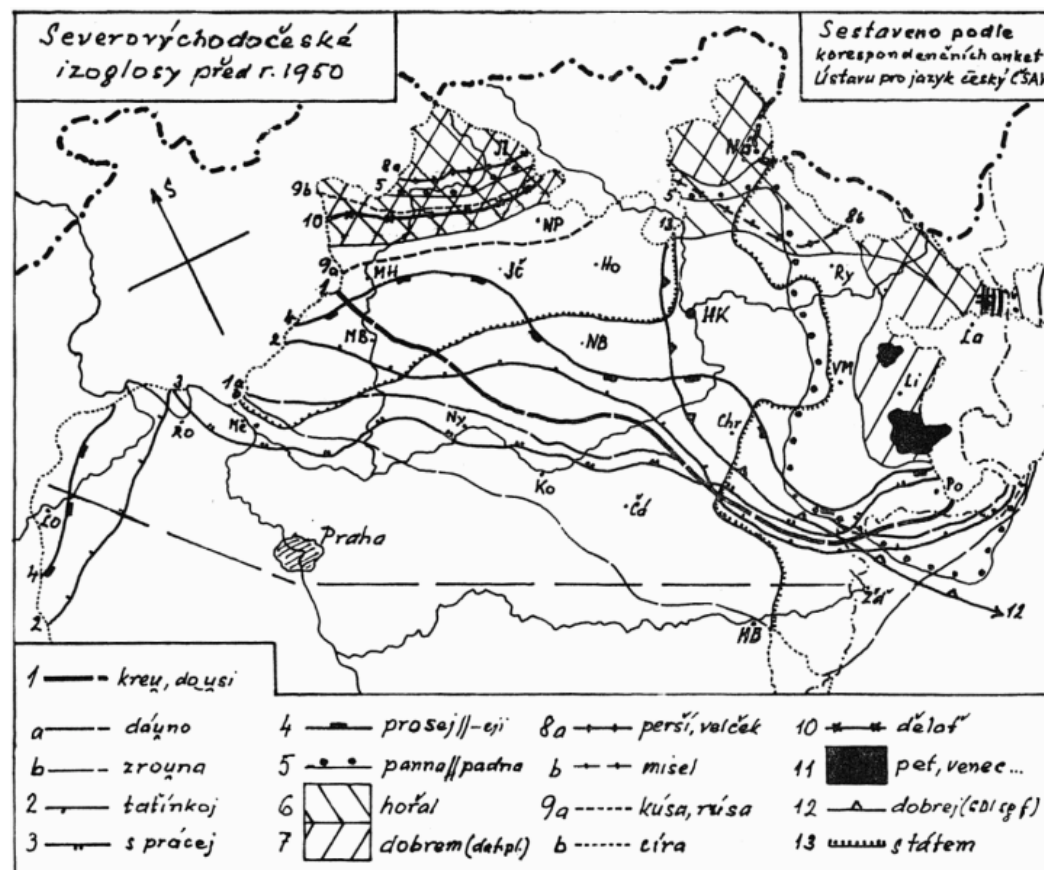
typy izoglos:

- hláskoslovné: *mlén* × *mlejn*
- morfologické: *kravami* × *kravama* × *kravoma*
- syntaktické: *kam jdeš* × *kde jdeš*
- lexikální: *vesnice* × *dědina*, *slánka* × *solnička*
- frazeologické: *stojí jak svatý za dědinou* × *stojí jak svatý v rampuchu*

NÁŘEČNÍ HRANICE

- = území, na němž se stýká větší množství hranic různých izoglos
- vydělují tak jednotlivá nářečí nebo nářeční skupiny
- často odpovídají politickému a historickému členění
- hranice založeny hlavně na rozdílech ve výslovnosti, morfologii a slovní zásobě
- syntax nářečí češtiny méně zkoumána podobně jako syntax mluveného jazyka

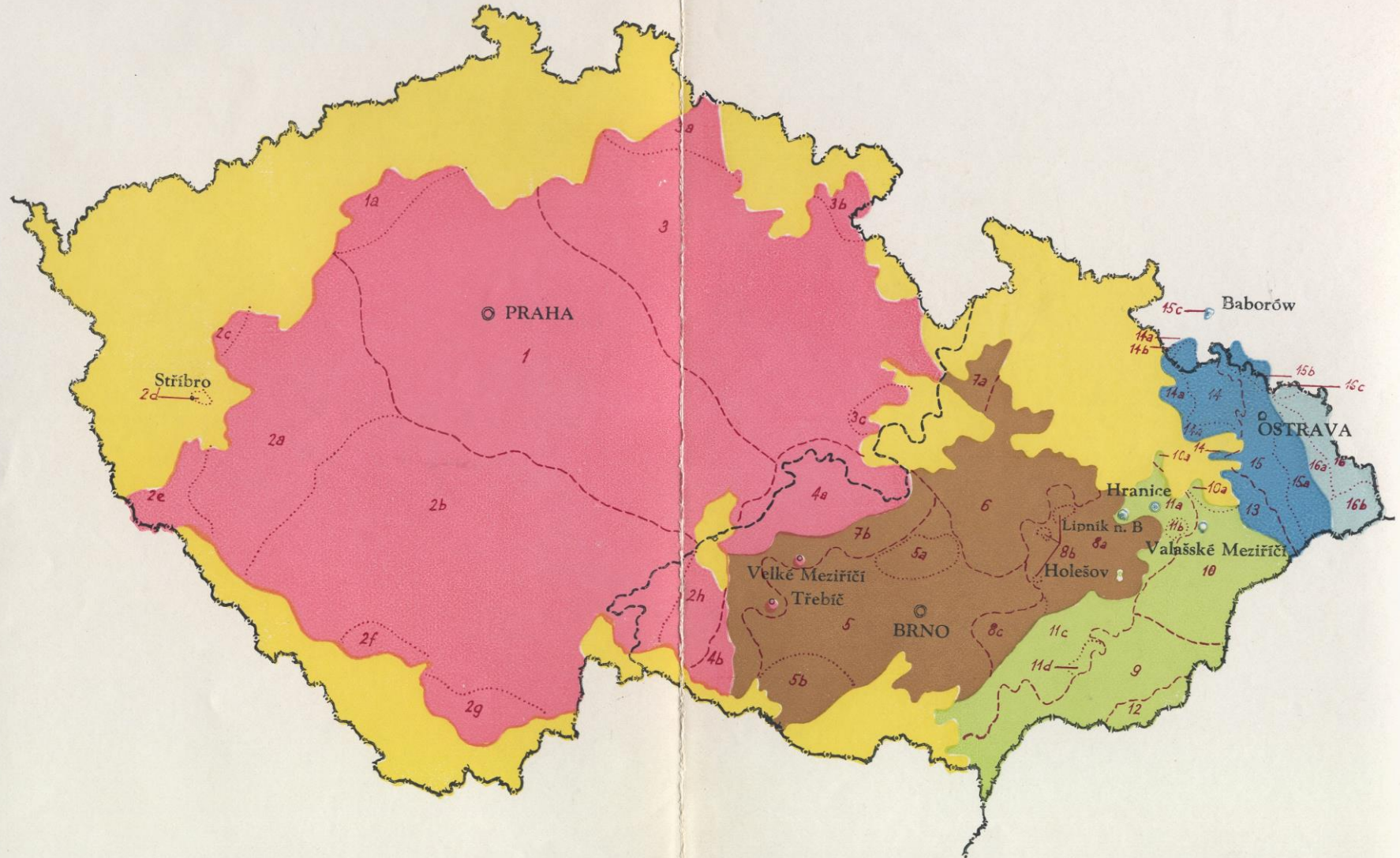
Dé mi tam na tu hnědó, jesli se tam vende, skříň.

Já si vemu Ludvíčkův, co mi koupil, větrník.

Čtyři základní české nářeční skupiny

- česká nářečí v užším smyslu
 - středomoravská nářečí
 - východomoravská nářečí
 - slezská nářečí
- + nářečí polsko-česká (východně od Ostravy)

40. Přehled nářečí českého jazyka

Rozdělení nářečních skupin

- nářeční skupiny → podskupiny → typy/úseky → lokální nářečí (mikrodialekt)

středomoravská nářečí → jižní středomoravská podskupina →
typ znojemský → nářečí Znojma

- <https://www.czechency.org/files/attachment/nareci/mapa-nareci.png>

ČESKÁ NÁŘEČNÍ SKUPINA

- zhruba celé území Čech a jihozápadní úseky Moravy
- dvojhláska *ej* oproti spisovnému psanému *ý* a zčásti také *í*
 - *starej bejk, sejtko*
- dvojhláska *ou* ve shodě se spisovným jazykem
 - *houser, nesou*
- protetické *v*
 - *voni, vokno*
- vynechávání pomocného slovesa
 - *já ho viděl, my tam šli*

STŘEDOMORAVSKÁ NÁŘEČNÍ SKUPINA (HANÁCKÁ NÁŘEČÍ)

- střední část Moravy mimo úseky na jihozápadě a pruhu na východě
- dlouhé *é* oproti spisovnému *ý/í*
 - *staré bék, sétko*
- dlouhé *ó* oproti *ou*
 - *hóser, nesó*
- velmi často pouze krátké *i, u*
 - *vino, stul*
- rozkazovací způsob typu *sednite, lehnite*
- 3. osoba mn. čísla *-ijó*
 - *ležijó, sedijó*

VÝCHODOMORAVSKÁ NÁŘEČNÍ SKUPINA (MORAVSKOSLOVENSKÁ NÁŘEČÍ)

- východní hranice České republiky
- v případě *í/ý* shoda se spisovnou češtinou
 - *starí bík, sítko*
- někdy rozdíl ve výslovnosti mezi *í* a *ý*
- dlouhé *ú* oproti spisovnému *ou*
 - *húser, nesú*
- existence rozdílu mezi *l* a *ľ* („obalované *l*“)
 - *hlina × hľava*
- zvrátané zájmeno *sa* (místo *se*)
 - *nestaraj sa*

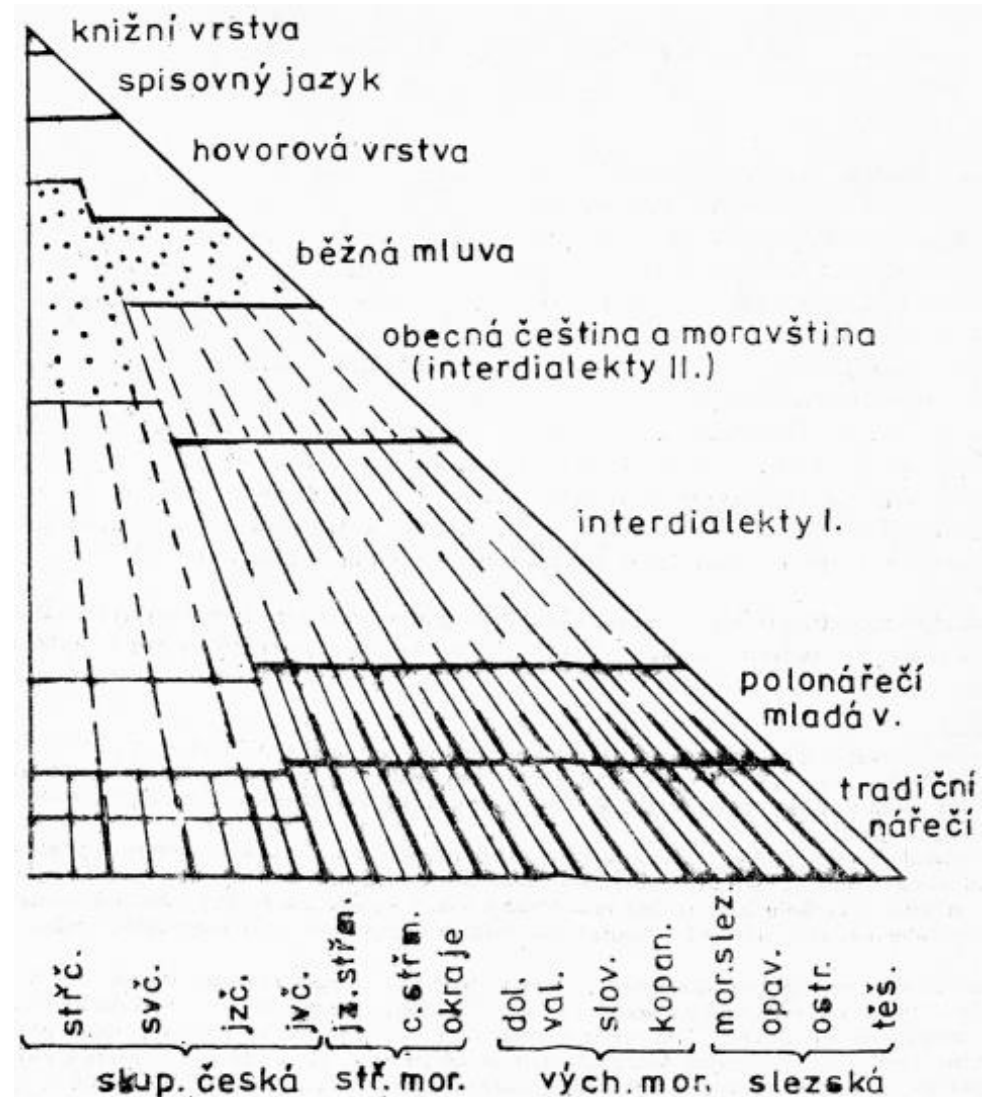
SLEZSKÁ NÁŘEČNÍ SKUPINA (LAŠSKÁ NÁŘEČÍ)

- severovýchodní cíp Moravy a přilehlé části Slezska
- vesměs ztratila délku vokálů, všechny vokály se vyslovují krátce
 - *stary byk, sytko*
- v mnoha oblastech rozdíl ve výslovnosti *i* a *y*
- krátké *u* oproti spisovnému *ou*
 - *huser, ňesu*
- přízvuk na předposlední slabice
 - *staŘEnka, do oSTRAvy*
- 2. pád množného čísla zakončen na *-uv*
 - *vlasuv* (místo *vlasů*), *schoduv* (místo *schodů*)

- Dej mouku ze mlýna na vozík.* – spisovná čeština
- Dej mouku ze mlejna na vozejk.* – nářečí česká
- Dé móku ze mléna na vozék.* – nářečí středomoravská
- Daj múku ze mlýna na vozík.* – nářečí východomoravská
- Daj muku ze mlyna na vozik.* – nářečí slezská

INTERDIALEKTY

- = nivelizované podoby tradičních dialektů
- vyznačují se jen některými společnými rysy určité dialektické oblasti
- uživatelé mladší a střední generace ve městech, na vesnicích u starší generace ještě tradiční regionální dialekty

BĚŽNĚ MLUVENÝ JAZYK (čeština)

- = běžná spontánní mluva používaná v soukromé nebo poloveřejné komunikaci
- obsahuje prvky jak spisovné, tak nespisovné češtiny
- v Čechách je jejím základem obecná čeština
- na Moravě vychází z interdialektů, především na venkově, ale ve velkých městech převládá obecná čeština

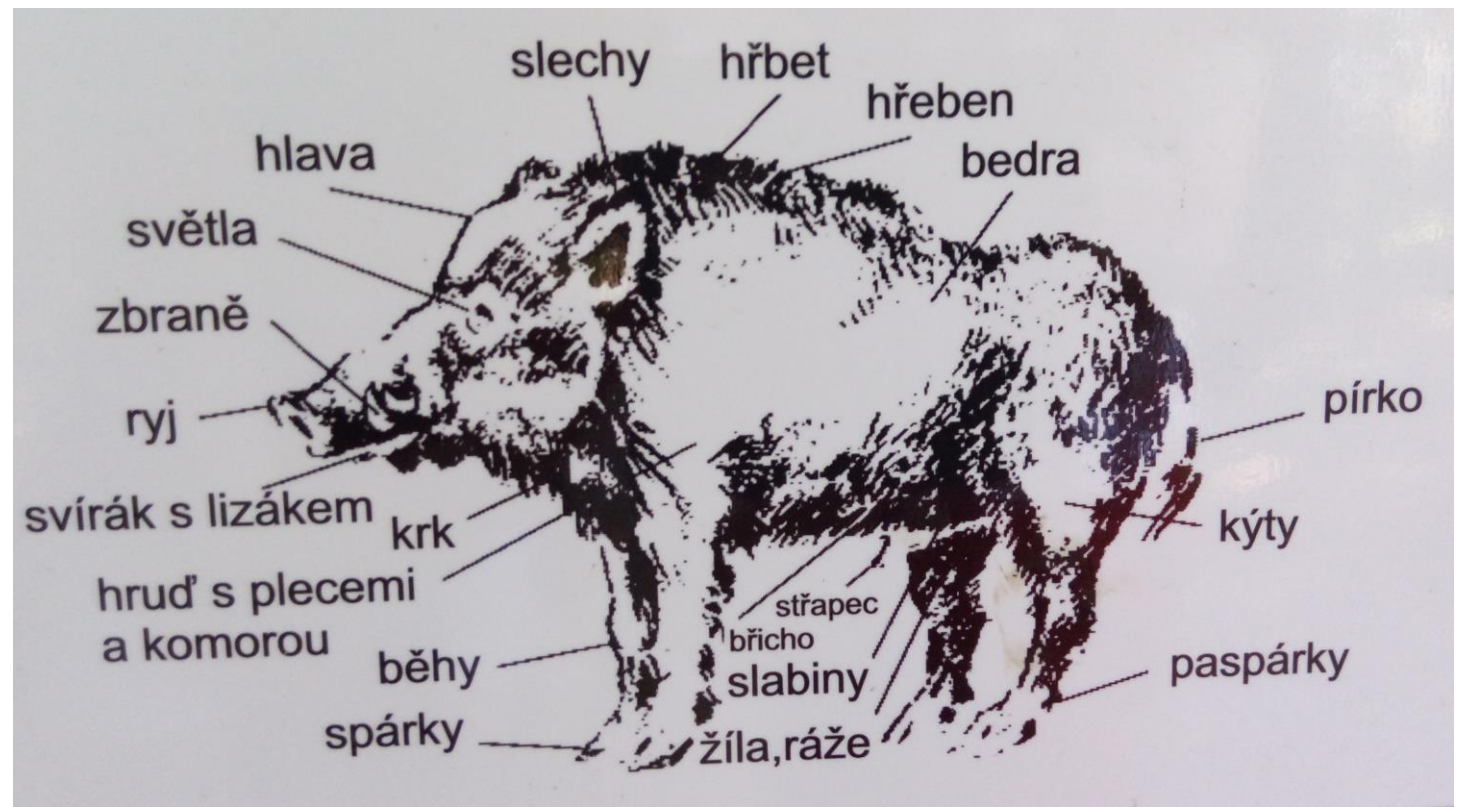
OBECNÁ ČEŠTINA

- = specifický interdialekt vzniklý nivelizací středočeských dialektů
- obecná čeština „vyššího typu“ × regionální obecná čeština
 - *ouřad, ouhor, ouzký*
 - *viděl jsem kluci, jak si hrají*
- prvky obecné češtiny pronikají do hovorové češtiny (*koukat, očař*)
- obecná čeština jako druhý standard
- „obecná moravština“ neexistuje

Variety (národního) jazyka		
<i>regionální</i>	<i>sociální</i>	<i>funkční</i>
dialekty (regionální dialekty) interdialekty	sociolekty (sociální dialekty) <ul style="list-style-type: none"> • profesionalismy • zájmový slang • argot • (obecný slang) etnolekty	registry (funkční jazyky / funkční styly)

PROFESNÍ MLUVA / PROFESIONALISMY (také profesní slang)

- = množina jazykových prostředků spojená s konkrétní profesní skupinou
- vznikají z nutnosti speciálně nazvat určitý pojem, pro který v jazyce neexistuje terminologické označení
- nebo z potřeby zjednodušit složitější odborný název

příklady profesní mluvy:

- lékařské profesionalismy:
exnout, císař, pacoš, kožař, jipka
- hornické profesionalismy:
cimrování „vydřevování“, helfr „pomocník, folovač „nakladač“
- divadelní profesionalismy:
děkovačka, štěk
- vojenské profesionalismy:
lampasák, bažant, kvér

ZÁJMOVÝ/SKUPINOVÝ SLANG (SLANGISMY)

- = množina výrazů, které užívají lidé spojení stejným zájmem
- vzniká z potřeby expresivního překódování už známých pojmů a jevů, z potřeby jejich hodnocení a přehodnocení
- vyznačuje se velkým množstvím synonym, která mohou být stylisticky odlišená
- jsou výsledkem jazykové hravosti

- u profesionální mluvy jsou zmíněné vlastnosti málo časté

příklady slangových výrazů:

- trampský slang:

brko, retka, špinka, tuberiho tyčinka (vše „cigareta“)

- sportovní slang:

puknout, prasknout, projet (vše „prohrát“)

- žákovský slang:

basa, koule, baňa, napínák, sardel (vše „pětka, nedostatečná“)

ARGOT

- = mluva vyřazených společenských vrstev (např. zlodějů, pašeráků, žebráků, bezdomovců atd.)
- výrazný expresivní charakter a hravost jako u slangů
- utajovací funkce
- mnohé výrazy jsou mezinárodního charakteru
- argotismy se mohou stát všeobecně známé

příklady:

stříkačka, chlupatej, dávat bacha, být v chládku, prachy, fízl, mukl

OBECNÝ SLANG / INTERSLANGISMY

- = všeobecně známé a hojně užívané výrazy, které obvykle nejsou součástí spisovného jazyka (patří do obecné češtiny)
- tyto výrazy se vyskytují v běžně mluveném jazyce, ale též v umělecké literatuře nebo médiích
- jsou obvykle zaznamenány ve výkladových slovnících
- nejsou nebo přestaly být vázané na konkrétní skupinu

příklady:

kecky

adidasky

botasky

obvodák

očář

gynda

panelák

chajda

štempl

sichrhajcka

ETNOLEKT

- = ustálená varieta většinového jazyka charakteristická tím, že obsahuje stopy menšinového jazyka, kterým mluvili rodiče nebo prarodiče osob dnes užívajících etnolekt
- spojený s určitou etnickou skupinou

příklady

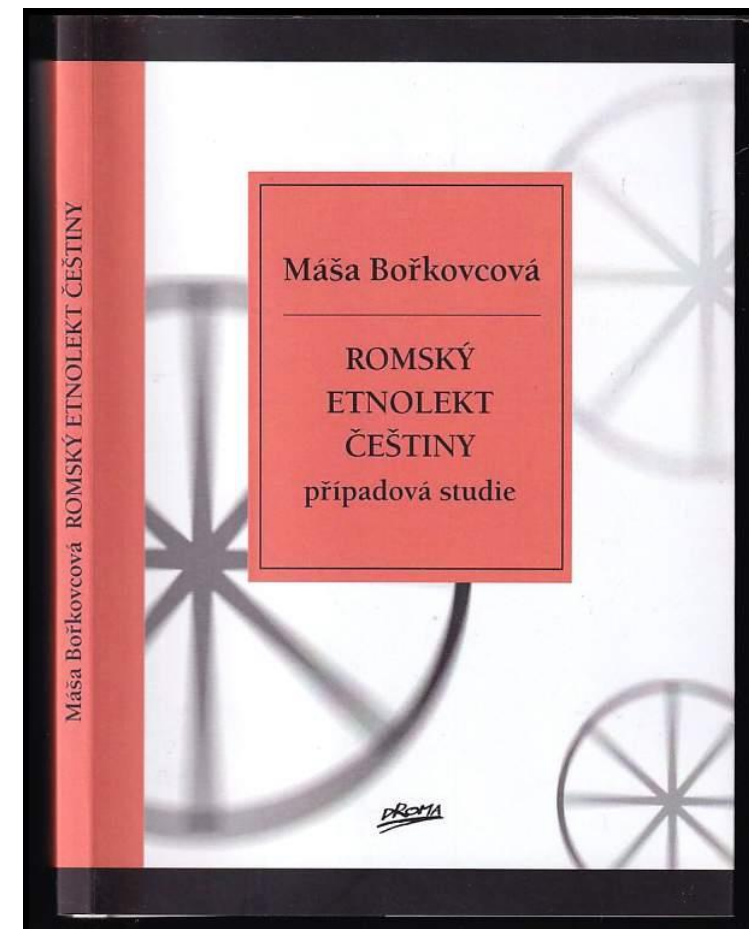
- nizozemština užívaná marockými přistěhovalci v Nizozemsku
- angličtina užívaná italskými přistěhovalci v New Yorku

romský etnolekt v ČR

- = podoba češtiny užívaná Romy žijícími v ČR
- nese stopy romštiny a slovenštiny
- Romové se ji naučili od jiných Romů

příklady:

- vliv slovenštiny: *injekcija, vodičák, reditelka, učitelka*
- vliv romštiny: *Dej to rádio pomalu.* (srov. romské *polokes* „potichu, pomalu“)

REGISTR (funkční styl / funkční jazyk)

- = varieta jazyka, jejíž podoba a užití jsou podmíněny komunikační situací

- termín typický pro anglosaskou lingvistiku, u nás spíše funkční styly, funkční jazyky (záležitost stylistiky)

- jazykové prostředky jsou věcí aktivního výběru (na rozdíl od dialektů a sociolektů)